

Paul Mason

Postkapitalisme

Een gids voor de toekomst

VERTAALD DOOR
MENNO GROOTVELD

2016

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM | ANTWERPEN

Voor Calum, Anya, Robbie en James

Inleiding

Om de rivier de Dnjestr te vinden rijden we door koude bossen, langs uit elkaar vallende flatgebouwen en spoorwegemplacements waar de overheersende kleur die van roest is. Het ijskoude water stroomt glashelder voorbij. Het is zo stil dat je kleine stukjes beton van de brug boven ons kunt horen vallen, terwijl hij langzaam afbrokkelt door veronachtzaming.

De Dnjestr is de geografische grens tussen het vrijemarktkapitalisme en hoe je het systeem dat Vladimir Poetin bestuurt ook zou willen noemen. Die grens scheidt Moldavië, een Oost-Europees land, van een separatistische Russische marionettenstaat, genaamd Trans-Dnjestrië, waar de maffia en de geheime politie het voor het zeggen hebben.

Aan de Moldavische kant verkopen oudere mensen op straat allerlei producten die ze zelf verbouwd of gemaakt hebben: kaas, gebak, een paar knollen. Jonge mensen zijn zeldzaam: één op de vier volwassenen werkt in het buitenland. De helft van de bevolking verdient minder dan \$5 per dag; één op de tien mensen leeft in een armoede die zo extreem is dat zij op dezelfde schaal als die van Afrika kan worden gemeten.¹ Het land werd geboren aan het begin van het neoliberale tijdperk, na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie begin jaren negentig en de entree van de marktkrachten – maar veel dorpelingen die ik spreek zouden liever in Poetins politiestaat leven dan in de hemelgerende ellende van Moldavië. Deze grijze wereld van modderweggetjes en grimmige gezichten werd voortgebracht door het kapitalisme, niet door het communisme. En nu is het kapitalisme zijn hoogtepunt al voorbij.

Moldavië is uiteraard geen typisch Europees land. Maar het is op deze plekken ‘aan de rand van de wereld’ dat we kunnen zien dat het economisch tij zich terugtrekt – en we de oorzakelijke verbanden kunnen achterhalen tussen stagnatie, sociale crisis, gewapend conflict en de erosie van de democratie. Het economisch falen van het Westen onder-

mijnt het geloof in waarden en instituties waarvan we ooit dachten dat ze van permanente aard waren.

In de financiële centra, achter gewapend glas, kunnen de zaken er nog steeds rooskleurig uitzien. Sinds 2008 zijn biljoenen aan gefabriceerd geld door de banken, de hedgefondsen, de advocatenfirma's en de consultancies gestroomd om het mondiale systeem aan de praat te houden.

Maar de langetermijnvooruitzichten voor het kapitalisme zijn somber. Volgens de OESO zal de groei in de ontwikkelde wereld de komende vijftig jaar 'zwak' zijn. De ongelijkheid zal met 40 procent toenemen. Zelfs in de ontwikkelingslanden zal het huidige dynamisme in 2060 zijn uitgeput.³ De economen van de OESO waren te beleefd om het te zeggen, dus laten wij het maar doen: voor de ontwikkelde wereld is het beste van het kapitalisme verleden tijd, en voor de rest van de wereld zal het tijdens ons leven voorbij zijn.

Wat in 2008 begon als een economische crisis is veranderd in een sociale crisis, die heeft geleid tot massale onrust; en nu revoluties in burgeroorlogen zijn uitgemond en de militaire spanningen tussen de kernmachten oplopen, is het een crisis van de mondiale orde geworden.

Er zijn oppervlakkig gezien maar twee manieren waarop dit kan eindigen. In het eerste scenario houdt de mondiale elite het nog een tijdje vol, terwijl de kosten van de crisis de komende tien tot twintig jaar op de werkers, de gepensioneerden en de armen worden afgewenteld. De wereldorde – zoals die wordt afgedwongen door het IMF, de Wereldbank en de Wereldhandelsorganisatie – blijft bestaan, maar in een verzwakte vorm. De kosten van het redden van de mondialisering worden gedragen door de gewone mensen van de ontwikkelde wereld. Maar de groei stagneert.

In het tweede scenario valt de consensus uiteen. Extreemrechtse en extreemlinkse partijen komen aan de macht, omdat gewone mensen weigeren de bezuinigingen nog langer te accepteren. In plaats daarvan proberen staten de kosten van de crisis op elkaar te verhalen. De mondialisering stort ineen, de mondiale instellingen worden machteloos en intussen ontsteken de conflicten die de afgelopen twintig jaar hebben door gesmeuld – de drugsoorlogen, het post-Sovjetnationalisme, het jihadisme, de ongecontroleerde migratie en het verzet daartegen – een vuurtje in het centrum van het systeem. In dit scenario biedt de lip-

pendienst aan het internationaal recht geen enkel soelaas; martelingen, censuur, willekeurige gevangenhouding en mass-surveillance worden de reguliere instrumenten van de staat. Dit is een variant op wat er in de jaren dertig van de vorige eeuw is gebeurd, en er is geen enkele garantie dat het niet weer kan gebeuren.

In beide scenario's doen de serieuze gevolgen van de klimaatverandering, de vergrijzing en de bevolkingsgroei zich rond het jaar 2050 gelden. Als we geen duurzame mondiale orde kunnen scheppen en het economisch dynamisme niet kunnen herstellen, zullen de decennia na 2050 gekenmerkt worden door chaos.

Ik wil daarom een alternatief voorstellen: in de eerste plaats redden we de mondialisering door het neoliberalisme aan de dijk te zetten; daarna redden we de planeet – en redden we onszelf van onrust en ongelijkheid – door het kapitalisme achter ons te laten.

Het aan de dijk zetten van het neoliberalisme is makkelijk. Er is een toenemende consensus onder protestbewegingen, radicale economen en radicale politieke partijen in Europa over hoe je dat moet doen: leg de 'haute finance' aan banden, draai het bezuinigingsbeleid terug, investeer in groene energie en promoot werk waarvoor goed wordt betaald.

Maar wat dan?

De Griekse ervaringen tonen aan dat iedere regering die korte metten maakt met het bezuinigingsbeleid onmiddellijk zal botsen met de mondiale instellingen die de rijke 1 procent beschermen. Nadat de radicaallinke partij Syriza in januari 2015 de Griekse verkiezingen won, heeft de Europese Centrale Bank, die tot taak heeft de stabiliteit van de Griekse banken te bevorderen, die banken aan hun lot overgelaten, wat tot een run heeft geleid op € 20 mld. aan deposito's. Dat dwong de linkse regering om te kiezen tussen een bankroet en onderwerping. Je zult geen notulen, geen verslagen van stemmingen en geen uitleg vinden voor wat de ECB heeft gedaan. Het rechtse Duitse weekblad *Stern* mocht het uitleggen: de ECB had Griekenland 'verpletterd'.³ Dat was, op symbolische wijze, gedaan om de centrale boodschap van het neoliberalisme te versterken *dat er geen alternatief is*; dat alle wegen die van het kapitalisme vandaan leiden eindigen in het soort ramp dat de Sovjet-Unie heeft getroffen; en dat een revolte tegen het kapitalisme een revolte is tegen een natuurlijke en tijdloze orde.

De huidige crisis betekent niet alleen het einde van het neoliberale model, ze is ook een symptoom van de al langer bestaande ‘mismatch’ tussen marktsystemen en een op informatie gebaseerde economie. Het doel van dit boek is uit te leggen waarom het vervangen van het kapitalisme niet langer een utopische droom is, hoe de basisvormen van een postkapitalistische economie in het huidige systeem gevonden kunnen worden, en hoe die snel kunnen worden uitgebreid.

Het neoliberalisme is de doctrine van de ongecontroleerde markten; het zegt dat je, als je voorspoed wilt bereiken, individuen het best hun eigenbelang kunt laten nastreven, en dat de markt de enige manier is om uiting te geven aan dat eigenbelang. Het zegt dat de staat klein moet zijn (behalve de ME en de geheime politie); dat financiële speculatie goed is; dat ongelijkheid goed is; dat het de natuurlijke staat van de mensheid is om een zootje meedogenloze individuen te zijn dat met elkaar concurreert.

Het prestige van dit neoliberalisme is gebaseerd op tastbare resultaten: de afgelopen vijftig jaar is het neoliberalisme verantwoordelijk geweest voor de grootste opmars van de ontwikkeling die de wereld ooit heeft gezien, en heeft het exponentiële verbeteringen te weeggebracht in fundamentele informatietechnologieën. Maar tijdens dit proces is de ongelijkheid toegenomen naar een niveau dat honderd jaar geleden ook al bestond, waardoor het voortbestaan van het neoliberalisme op het spel is komen te staan.

De burgeroorlog in Oekraïne, die Russische speciale troepen aan de oevers van de Dnjestr heeft gebracht; de overwinning van ISIS in Syrië en Irak; de opkomst van fascistische partijen in Europa; de verlamming van de NAVO nu de bevolking van de lidstaten geen toestemming meer wil geven voor militaire interventies – dit zijn geen problemen die los staan van de economische crisis. Dit zijn tekenen dat de neoliberale orde tekort is geschoten.

De afgelopen twee decennia zijn miljoenen mensen in opstand gekomen tegen het neoliberalisme, maar in het algemeen is dat verzet tevergeefs geweest. Afgezien van alle tactische vergissingen en de repressie is de reden daarvoor eenvoudig: het kapitalisme van de vrije markt is een duidelijk en sterk idee, terwijl de krachten die ertegen waren de indruk wekten dat ze iets verdedigden wat ouder, slechter en onsamenhangender was.

Onder de rijke 1 procent heeft het neoliberalisme de kracht van een religie: hoe meer je die religie praktiseert, des te beter je je voelt – en des te rijker je wordt. Zelfs onder de armen was het, toen het systeem eenmaal in beweging was, irrationeel om zich anders te gedragen dan volgens de neoliberale voorschriften: je leent, je manoeuvreert langs de randen van het belastingstelsel, je houdt je aan de doelloze regels die op je werk aan je opgelegd worden.

En tientallen jaren lang hebben de tegenstanders van het kapitalisme zich gewenteld in hun eigen onsamenhangendheid. Van de antiglobaliseringsbeweging van de jaren negentig tot Occupy en daarna heeft de beweging voor sociale gerechtigheid het idee verworpen van een samenhangend programma ten faveure van een ‘One No, Many Yes-es’. Die onsamenhangendheid is logisch, als je denkt dat het enige alternatief bestaat uit wat twintigste-eeuws links ‘socialisme’ noemde. Waarom zou je voor grote veranderingen strijden als dat louter op een terugtrekkende beweging neerkomt – naar staatscontrole en economisch nationalisme, naar economieën die alleen maar werken als iedereen zich op dezelfde manier gedraagt of zich onderwerpt aan een meedogenloze hiërarchie? Op haar beurt verklaart de afwezigheid van een duidelijk alternatief waarom de meeste protestbewegingen nooit winnen: in hun hart willen ze dat ook niet. Er bestaat zelfs een term voor in de protestbeweging: de ‘weigering om te winnen’.⁴

Om het neoliberalisme te kunnen vervangen hebben we iets nodig wat net zo krachtig en effectief is; niet alleen maar een slimme gedachte over hoe de wereld zou kunnen werken, maar een nieuw, holistisch model dat op eigen kracht kan draaien en een tastbaar beter resultaat oplevert. Het moet gebaseerd zijn op micromechanismen, niet op dictaten of beleidsoekazes; het moet spontaan kunnen opereren. In dit boek beargumenteer ik dat er een duidelijk alternatief bestaat, dat het mondiaal kan zijn, en dat het een toekomst kan opleveren die substantieel beter is dan de toekomst die het kapitalisme halverwege de eenentwintigste eeuw zal bieden.

Het heet postkapitalisme.

Het kapitalisme is meer dan louter een economische structuur, of een serie wetten en instellingen. Het is het hele systeem – sociaal, economisch, demografisch, cultureel, ideologisch – dat nodig is om een ont-

wikkelde samenleving te laten functioneren via markten en particulier eigendom. Daartoe behoren bedrijven, markten en staten, maar ook criminele bendes, geheime machtsnetwerken, wonderpredikers in een sloppenwijk van Lagos en schurkachtige analisten op Wall Street. Het kapitalisme is de fabriek van Primark in Bangladesh die is ingestort, maar ook de rellende tienermeisjes bij de opening van de Primark-winkel in Londen, opgewonden door het vooruitzicht goedkoop hun slag te kunnen slaan.

Door het kapitalisme als een heel systeem te bestuderen, kunnen we een paar van de fundamentele kenmerken ervan identificeren. Het kapitalisme is een organisme: het heeft een levenscyclus – een begin, een midden en een einde. Het is een complex systeem, dat zich onttrekt aan de controle van mensen, regeringen en zelfs supermachten. Het leidt tot resultaten die dikwijls in strijd zijn met de bedoelingen van mensen, zelfs als zij rationeel handelen. Het kapitalisme is ook een *lerend* mechanisme: het past zich voortdurend aan, en niet alleen maar in kleine stapjes. Op belangrijke keerpunten verandert het in reactie op dreigingen, en creëert het patronen en structuren die nauwelijks herkenbaar zijn voor de generatie die daarvóór kwam. En het meest basale overlevingsinstinct van het kapitalisme is het voortstuwen van de technologische verandering. Als we niet alleen naar de informatietechnologie kijken, maar ook naar de voedselproductie, de geboortecentrale en de wereldwijde gezondheidszorg, hebben de afgelopen vijftig jaar waarschijnlijk de grootste toename van de menselijke vermogens ooit te zien gegeven. Maar de technologieën die we hebben gecreëerd zijn niet verenigbaar met het kapitalisme – niet in zijn huidige vorm en misschien wel in geen enkele vorm. Als het kapitalisme zich niet langer kan aanpassen aan technologische veranderingen wordt het postkapitalisme noodzakelijk. Als gedragingen en organisaties die zich hebben aangepast aan het exploiteren van technologische veranderingen spontaan opduiken, wordt het postkapitalisme mogelijk.

Dat is, in het kort, wat in dit boek wordt geponeerd: dat het kapitalisme een complex, adaptief systeem is dat de grenzen van zijn aanpassingsvermogen heeft bereikt.

Dit staat uiteraard mijlenver af van de mainstream-economie. In de bloeitijd begonnen economen te geloven dat het systeem dat na 1989 was komen bovendrijven permanent was – de perfecte uitdrukking van

de menselijke rationaliteit, terwijl alle problemen konden worden opgelost door politici en centrale bankiers die aan de knoppen draaiden van het ‘begrotings- en monetair beleid’.

Toen de economen de mogelijkheid overwogen dat de nieuwe technologie en de oude samenlevingsvormen niet goed op elkaar waren aangesloten, gingen zij ervan uit dat de samenleving zich eenvoudigweg opnieuw zou vormen rond de technologie. Hun optimisme was gerechtvaardigd, omdat zulke aanpassingen in het verleden ook hadden plaatsgevonden. Maar vandaag de dag is het aanpassingsproces in een impasse geraakt.

Informatie is anders dan iedere eerdere technologie. Zoals ik zal laten zien, heeft zij de spontane neiging om markten te ontwrichten, eigendomsrechten te vernietigen en de relatie tussen werk en beloning te doorbreken. En dat is de dieperliggende achtergrond van de crisis waar we doorheen gaan.

Als ik gelijk heb moeten we toegeven dat links het grootste deel van de afgelopen eeuw niet goed heeft begrepen hoe het einde van het kapitalisme eruit zou zien. Het doel van oud-links was de gedwongen vernietiging van marktmechanismen. De daartoe benodigde kracht zou worden uitgeoefend door de arbeidersklasse, in het stembokje of op de barricades. De hefboom zou de staat zijn. De gelegenheid zou zich voordoen door telkens terugkerende episodes van economische ineenstorting. Maar in plaats daarvan is de afgelopen vijfentwintig jaar het project van links ingestort. De markt heeft het plan vernietigd; het individualisme is in de plaats gekomen van collectivisme en solidariteit; de enorm uitgebreide beroepsbevolking van de wereld ziet eruit als een ‘proletariaat’, maar denkt en gedraagt zich niet langer zo.

Als je dit allemaal hebt meegemaakt en het kapitalisme hebt gehaat, is dit traumatisch geweest. Maar in de loop van het proces heeft de technologie voor een nieuwe uitweg gezorgd, die de overblijfselen van het oude links – en alle andere krachten die daardoor worden beïnvloed – zullen moeten omarmen, op straffe van de dood.

Het blijkt dat het kapitalisme niet zal worden afgeschaft via een dwangmatig opgelegde marsroute, maar door het scheppen van iets wat dynamischer is en in eerste instantie bijna onopgemerkt binnen het oude systeem bestaat, maar daardoorheen breekt en de economie hervormt rond nieuwe waarden, gedragsregels en normen. Net als met

het feodalisme vijfhonderd jaar geleden is gebeurd, zal de ondergang van het kapitalisme worden versneld door externe schokken en worden veroorzaakt door de opkomst van een nieuw soort mens. En dat proces is al begonnen.

Het postkapitalisme is mogelijk dankzij drie invloeden die de nieuwe technologie de afgelopen vijftientig jaar heeft uitgeoefend.

In de eerste plaats heeft de informatietechnologie de noodzaak om te werken verminderd, de scheidslijnen tussen werk en vrije tijd vervaagd, en de relatie tussen werk en beloning lossers gemaakt.

In de tweede plaats ondermijnen informatiegoederen het vermogen van de markt om op correcte wijze prijzen vast te stellen. Dat komt doordat markten zijn gebaseerd op schaarste, terwijl informatie in overvloed beschikbaar is. Het verdedigingsmechanisme van het systeem bestaat in het vormen van monopolies op een schaal die de afgelopen tweehonderd jaar niet is gezien – maar die zijn niet van blijvende aard.

In de derde plaats zien we de spontane opkomst van de coöperatieve productie: goederen, diensten en organisaties steken de kop op, die zich niet langer houden aan de dictaten van de markt en de bestuurlijke hiërarchieën. Het grootste informatieproduct in de wereld – Wikipedia – wordt gemaakt door 27.000 vrijwilligers, gratis, waardoor de encyclopedie-industrie ten dode is opgeschreven en de reclame-industrie jaarlijks naar schatting 3 miljard dollar aan inkomsten aan zich voorbij ziet gaan.

Bijna onopgemerkt beginnen in de niches en krochten van het marktsysteem hele stukken van het economisch leven in een ander ritme te bewegen. Parallele munten, *time banks*, coöperatieven en zelf-beheerde ruimten zijn in opkomst, nauwelijks gadeslagen door de beroepsgroep der economen, en vaak als een direct gevolg van het ineenstorten van oude structuren na de crisis van 2008.

Nieuwe vormen van bezit, nieuwe kredietvormen, nieuwe wettelijke contracten: een hele zakelijke subcultuur is in de afgelopen tien jaar ontstaan, die door de media de ‘deeleconomie’ is genoemd. Modewoorden als ‘commons’ en ‘peer-productie’ worden in de rondte gestrooid, maar weinigen hebben de moeite genomen zich af te vragen wat dit voor het kapitalisme zelf betekent.

Ik geloof dat dit een ontsnappingsroute biedt – maar alleen als deze projecten op microniveau worden gekoesterd, bevorderd en beschermd

door een enorme verandering van wat overheden doen. Die moet op haar beurt worden gedreven door een verandering in ons denken over technologie, eigendom en werk. Als we de onderdelen van het nieuwe systeem scheppen, moeten we tegen onszelf en tegen anderen kunnen zeggen: dit is niet langer mijn overlevingsmechanisme, mijn schuilplaats in de neoliberale wereld, dit is een nieuwe manier van leven die vorm krijgt.

In het oude socialistische project neemt de staat de markt over, beheert die ten gunste van de armen in plaats van de rijken, en verplaatst vervolgens belangrijke productie-eenheden uit de markt naar een plan-economie. De enige keer dat dit is geprobeerd, in Rusland na 1917, heeft het niet gewerkt. Of het had kunnen werken is een goede vraag, maar ook een achterhaalde.

Vandaag de dag is het kapitalistische landschap veranderd: het is mondiaal, gefragmenteerd, gericht op kleinschalige keuzes, tijdelijk werk en meervoudige vaardigheden. Consumptie is een vorm van zelfexpressie geworden – en miljoenen mensen hebben een belang in het financiële systeem dat zij eerder niet hadden.

In het nieuwe landschap is de oude route verdwenen. Maar een andere route heeft zich geopenbaard. De coöperatieve productie, die gebruikmaakt van netwerktechnologie om goederen en diensten te produceren die alleen maar werken als ze gratis zijn, of gedeeld, geeft de route aan die buiten het marktsysteem leidt. De staat zal nodig zijn om het raamwerk te scheppen, en de postkapitalistische sector zal misschien tientallen jaren naast de marktsector bestaan. Maar het is aan het gebeuren.

Netwerken verlenen het postkapitalistische project ‘korreligheid’; dat wil zeggen, ze kunnen de grondslag vormen van een niet op de markt gebaseerd systeem dat zichzelf kopieert, en dat niet iedere morgen opnieuw in het leven moet worden geroepen op het computerscherm van een volkscommissaris.

De transitie zal betrekking hebben op de staat, de markt en de coöperatieve productie buiten de markt. Maar om die te laten gebeuren moet het hele project van links, van de protestbewegingen tot gevestigde sociaaldemocratische en liberale partijen, opnieuw worden geconfigureerd. Als mensen eenmaal de urgentie van dit postkapitalistische project inzien, zal het feitelijk niet langer ‘eigendom’ van links zijn,

maar van een veel bredere beweging, waarvoor we waarschijnlijk nieuwe labels nodig zullen hebben.

Wie kan dit laten gebeuren? Voor het oude links was dat de industriële arbeidersklasse. Ruim tweehonderd jaar geleden waarschuwde de radicale journalist John Thelwall de mannen die de Britse fabrieken hadden gebouwd dat ze een nieuwe en gevaarlijke vorm van democratie in het leven hadden geroepen: ‘Iedere grote werkplaats of fabriek is een soort politieke gemeenschap, die geen parlement het zwijgen kan opleggen en geen magistraat uiteen kan drijven.’⁵

Vandaag de dag is de hele samenleving een fabriek – en de communicatienetwerken, die van cruciaal belang zijn voor het dagelijks werk en de winsten, zoemen van de gedeelde kennis en ontevredenheid. Vandaag de dag is het het netwerk – net als de werkplaats tweehonderd jaar geleden – dat ‘niet het zwijgen kan worden opgelegd of uiteen kan worden gedreven’.

Het is waar, ze kunnen Facebook, Twitter, zelfs het hele internet en het hele mobiele-telefonienetwerk stilleggen in tijden van crisis, waardoor eveneens de economie tot stilstand komt. En ze kunnen iedere kilobyte aan informatie die we produceren opslaan en in de gaten houden. Maar ze kunnen niet zomaar de hiërarchische, van propaganda doortrokken en onwetende samenleving van vijftig jaar geleden opnieuw tot leven wekken tenzij ze – als in China, Noord-Korea of Iran – ervoor kiezen belangrijke sectoren van het moderne leven uit te schakelen. Dat zou, zoals de Spaanse socioloog Manuel Castells het formuleert, neerkomen op het uitschakelen van de elektriciteit in een heel land.⁶

Door miljoenen via netwerken verbonden mensen in het leven te roepen, financieel uitgebuit maar met het geheel aan menselijke intelligentie onder hun vingertoppen, heeft het infokapitalisme een nieuwe drager van verandering gecreëerd: de goed opgeleide en verbonden mens.

Als gevolg daarvan hebben we in de jaren sinds 2008 het begin van een nieuw soort opstand gezien. Oppositiebewegingen hebben zich gemanifesteerd, die vastbesloten zijn om de machtsstructuren en misbruiken te vermijden die hiërarchieën met zich meebrengen, en om zichzelf te vrijwaren van de fouten van twintigste-eeuws links.

De waarden, stemmen en ethische beginselen van de netwerkgeneratie waren zo duidelijk in deze opstanden dat, van de Spaanse *indignados* tot de Arabische Lente, de media aanvankelijk geloofden dat ze teweeggebracht waren door Facebook en Twitter. Vervolgens braken er in 2013 en 2014 opstanden uit in een paar van de meest iconische ontwikkelingslanden: Turkije, Brazilië, India, Oekraïne en Hongkong. Miljoenen gingen de straat op, opnieuw onder aanvoering van de netwerkgeneratie – maar nu drongen hun grieven door tot de kern van wat er kapot is in het moderne kapitalisme.

In Istanboel, op de barricaden rond Gezi Park in juni 2013, kwam ik artsen, software-ontwikkelaars, scheepsklerken en accountants tegen – professionals voor wie de bbp-groei van 8 procent van Turkije geen compensatie was voor de diefstal van een moderne levensstijl door de regerende islamisten.

In Brazilië, precies op het moment dat economen het in het leven roepen van een nieuwe middenklasse vierden, bleken deze mensen feitelijk onderbetaalde werknemers te zijn. Ze waren aan de krottenwijken ontsnapt naar een wereld van regelmatige salarissen en bankrekeningen, om erachter te komen dat ze verstoken bleven van fundamentele voorzieningen, en waren overgeleverd aan de genade van een wrede politiemacht en een corrupte regering. Ze gingen met miljoenen tegelijk de straat op.

In India waren de protesten als gevolg van de groepsverkrachting van en moord op een studente in 2012 een teken dat ook hier de goed opgeleide netwerkgeneratie geen genoeg meer neemt met paternalisme en achterlijkheid.

De meeste van deze opstanden zijn als een nachtkaaars uitgegaan. De Arabische Lente werd ofwel de kop ingedrukt, zoals in Egypte en Bahrein, of onder de voet gelopen door het islamisme, zoals in Libië en Syrië. In Europa zorgden repressief politieoptreden en een verenigd front van alle partijen ten gunste van het bezuinigingsbeleid ervoor dat de *indignados* het zwijgen werd opgelegd. Maar de opstanden lieten zien dat een revolutie in een zeer complexe, door informatie gedreven samenleving er heel anders zal uitzien dan de revoluties van de twintigste eeuw. Zonder een sterke, georganiseerde arbeidersklasse om sociale kwesties snel aan de orde te stellen, blijven de opstanden vaak steken. Maar de orde wordt nooit volledig hersteld.

In plaats van in één keer vanuit een idee tot actie over te gaan – zoals de negentiende- en twintigste-eeuwse radicalen deden – dwingt de repressie geradicaliseerde jongeren tussen deze twee polen heen en weer te bewegen: je kunt mensen gevangenzetten, martelen en treiteren, maar je kunt hun geestelijke verzet niet voorkomen.

In het verleden zou geestelijk radicalisme zinloos zijn geweest zonder macht. Hoeveel generaties opstandelingen hebben hun levens niet op zolderkamertjes verkwanseld met het schrijven van boze gedichten, het vervloeken van het onrecht in de wereld en hun eigen verlamming? Maar in een informatie-economie verandert de relatie tussen idee en actie.

In hightech-ontwerpstudio's worden objecten virtueel ontworpen, nog vóórdat er maar één stukje metaal aan te pas is gekomen, virtueel getest en zelfs virtueel op computers 'gefabriceerd', waarbij het hele proces van begin tot eind volgens een model verloopt. De fouten worden in het ontwerpstadium al ontdekt en verbeterd, op een manier die niet mogelijk was vóórdat er 3D-simulaties verschenen.

Iets soortgelijks gaat op voor het ontwerp van een postkapitalist. In een informatiesamenleving gaat geen gedachte, geen discussie en geen droom verloren – of die nu is geboren in een tentenkamp, een gevangenis of de brainstormsessie van een start-upbedrijf.

In de overgang naar een postkapitalistische economie kan het werk dat in de ontwerpfase wordt gedaan ervoor zorgen dat er minder fouten in de implementatiefase worden gemaakt. En het ontwerp van de postkapitalistische wereld kan net als bij software modulair van aard zijn. Verschillende mensen kunnen er op verschillende plaatsen aan werken, met verschillende snelheden, in relatieve autonomie ten opzichte van elkaar. We hebben niet langer een plan nodig, maar een modulair projectontwerp.

We hebben daar echter wel dringend behoefte aan.

Mijn doel is hier niet een economische strategie aan te bieden, of een organisatiewijzer. Mijn doel is de nieuwe tegenstrijdigheden van het kapitalisme in kaart te brengen, zodat mensen, bewegingen en partijen betere coördinaten kunnen verkrijgen voor de reis die ze proberen te maken.

De voornaamste tegenstrijdigheid vandaag de dag is die tussen de mogelijkheid van gratis goederen en informatie in overvloed, en een

systeem van monopolies, banken en overheden die proberen zaken privé, schaars en verhandelbaar te houden. Alles komt neer op de strijd tussen het netwerk en de hiërarchie, tussen oude vormen van samenleven die zich rondom het kapitalisme hebben geplooid, en nieuwe vormen van samenleven die vooruitlopen op wat er komen gaat.

Tegenover deze verandering staat er voor de machtselite van het moderne kapitalisme veel op het spel. Terwijl ik dit boek aan het schrijven was, heeft mijn dagelijkse baan als verslaggever me naar drie iconische conflicten gevoerd, die aantonen hoe meedogenloos de elite zal reageren.

In Gaza heb ik in augustus 2014 tien dagen doorgebracht in een gemeenschap die systematisch werd verwoest door drone-aanvallen, mortierbeschietingen en sluipschuttersvuur. Vijftienhonderd burgers werden gedood, van wie een derde kinderen waren. In februari 2015 zag ik het Amerikaanse Congres een staande ovatie geven aan de man die de opdracht voor de aanvallen had gegeven.

In Schotland bevond ik me in september 2014 te midden van een plotselinge en volledig onverwachte radicale massabeweging ten gunste van onafhankelijkheid van Groot-Brittannië. Toen ze de mogelijkheid kregen om te breken met een neoliberale staat en opnieuw te beginnen, zeiden miljoenen jongeren ‘Ja’. Ze werden – op het nippertje – verslagen toen de CEO’s van grote bedrijven dreigden hun activiteiten in Schotland te beëindigen en de Bank of England dreigde de wens van Schotland om het pond te blijven gebruiken te saboteren.

Ten slotte was ik er in 2015 in Griekenland getuige van hoe euforie omsloeg in pijn toen een volk dat voor het eerst in zeventig jaar links had gestemd zijn democratische verlangens vertrappt zag worden door de Europese Centrale Bank.

In elk van deze gevallen botste de strijd voor gerechtigheid op de werkelijke macht die deze wereld bestuurt.

In 2013 kwamen economen van de bank JP Morgan, toen ze de trage vorderingen van het bezuinigingsbeleid in Zuid-Europa gadesloegen, er eerlijk voor uit: als het neoliberalisme wilde overleven moest de democratie wijken. Griekenland, Portugal en Spanje, zo waarschuwden zij, kampten met ‘een problematische politieke erfenis’: ‘De constituties en politieke systemen in de zuidelijke periferie van Europa, die in de

nasleep van de val van het fascisme tot stand zijn gekomen, hebben een aantal trekjes die deze landen ongeschikt lijken te maken voor verdere integratie in de regio.⁷ Met andere woorden: de mensen die in de jaren zeventig stonden op fatsoenlijke sociale voorzieningen in ruil voor een vreedzame overgang van dictatuur naar democratie moeten deze zaken nu opgeven zodat banken als JP Morgan kunnen overleven.

Vandaag is er geen Conventie van Genève als het aankomt op de strijd tussen de elites en de volkeren die zij regeren: de RoboCop is de eerste verdedigingslinie geworden tegen vreedzame protesten. Tasers, geluidslasers en traangas, in combinatie met buitengewoon indringende vormen van surveillance, infiltratie en desinformatie, zijn de norm geworden in het handboek van de rechtshandhaving. En de centrale banken, die activiteiten ontplooiën waar de meeste mensen geen weet van hebben, zijn bereid de democratie te ondergraven door bankruns te veroorzaken op plekken waar antineoliberale bewegingen aan de winnende hand lijken te zijn – zoals in 2013 op Cyprus gebeurde, daarna in Schotland en nu in Griekenland.

De elite en haar steunpilaren staan in de rij om dezelfde kernbeginselen te verdedigen: die van de ‘high finance’, lage lonen, geheimhouding, militarisme, intellectueel eigendom en energie gebaseerd op de verbranding van koolstof. Het slechte nieuws is dat zij vrijwel iedere regering ter wereld controleren. Het goede nieuws is dat zij in de meeste landen op weinig instemming of populariteit mogen rekenen onder gewone mensen.

Maar in deze kloof tussen hun populariteit en hun macht ligt ook het gevaar. Zoals ik merkte aan de oevers van de Dnjestr kan een dictatuur die voor goedkoop gas zorgt en je zoon een baan in het leger geeft op meer steun rekenen dan een democratie die je in de kou laat staan en van honger laat omkomen.

In een dergelijke situatie is kennis van de geschiedenis een krachtiger wapen dan je denkt.

Het neoliberalisme, met zijn geloof in de duurzaamheid en finale status van vrije markten, heeft de hele vroegere geschiedenis van de mensheid geprobeerd te herschrijven als ‘zaken die verkeerd gingen voordat wij het voor het zeggen kregen’. Maar als je eenmaal begint na te denken over de geschiedenis van het kapitalisme, ben je gedwongen

je af te vragen welke gebeurtenissen, te midden van de chaos, deel uitmaken van een telkens terugkerend patroon en welke deel zijn van een onomkeerbare verandering.

Dus hoewel het mijn doel is een raamwerk voor de toekomst te ontwerpen, gaan delen van dit boek over het verleden. Deel I gaat over de crisis en hoe we hierin terecht zijn gekomen. Deel II schetst een nieuwe, samenhangende theorie van het postkapitalisme. Deel III onderzoekt hoe de overgang naar het postkapitalisme eruit zou kunnen zien.

Is dit utopisch? De utopische socialistische gemeenschappen van het midden van de negentiende eeuw zijn mislukt doordat de economie, technologie en de niveaus van het menselijk kapitaal niet voldoende ontwikkeld waren. Met de informatietechnologie worden grote delen van het utopische socialistische project mogelijk: van coöperatieven tot communes tot uitbraken van bevrijd gedrag die de menselijke vrijheid herdefiniëren.

Nee, het zijn de elites – afgesloten in hun afzonderlijke wereld – die nu net zo'n utopische indruk maken als de millenaristische sekten van de negentiende eeuw. De democratie van mobiele eenheden, corrupte politici, door magnaten gecontroleerde kranten en de controlestaat ziet er net zo onecht en fragiel uit als Oost-Duitsland dertig jaar geleden.

Alle lezingen van de menselijke geschiedenis moeten rekening houden met de mogelijkheid van een ineenstorting. De populaire cultuur is hierdoor geobsedeerd: die mogelijkheid achtervolgt ons in de zombiefilms, de rampenfilms, en in de postapocalyptische woestenij van *The Road* of *Elysium*. Maar moeten wij ons, als intelligente wezens, geen beeld vormen van het ideale leven, de perfecte samenleving?

Miljoenen mensen beginnen te beseffen dat hun een droom is verkocht die ze nooit kunnen beleven. Daarvoor in de plaats hebben we meer nodig dan gewoon wat andere dromen. We hebben behoefte aan een samenhangend project, gebaseerd op de rede, bewijzen en testbare ontwerpen, een project dat breekt met de economische geschiedenis tot nu toe en duurzaam is voor de planeet.

En we moeten ermee opschieten.